

[0398] Oer de datearring fan de *Suwnerlinge Forhanlinge*

Hwat de datearring fan de *Suwnerlinge Forhanlinge* oanbilanget, wy hawwe in terminus ante quem: yn 1656 moat hja klear west hawwe; Gysberts sechtjind brief is der it biwiis foar. Mar hwanneer is er mei syn oersetting bigoun? Hat er der lange jierren oan wurke, hat er him lizze litten, bihoffene, bislipe? Douwe Kalma noch Haantjes ljochtsje ús fan datoangeande yn; ek J.H. Brouwer swijt dêroer yn syn *Oantekeningen*. Haantjes giet wol yn op 'e frage, hwer't Gysbert de Frânske tekst weihawn hat en ornearret dat men hjir net fuort oan de tsjinsten fan Claude Fonteyne hoecht to tinken. It *Discours de la vie et de la mort* wie in bikend wurk, dat Gysbert yn syn tragyske libbensomstannichheden wol tige oansprutsen hawwe sil. De romanist C. Kramer, dy't yn dit stik fan saken earst twifele hat, is letter ta in útdragen konklúzje kommen; yn noat 2 op side 99 fan syn *Gysbert Japicx as oersetter en biwirker* (Assen, 1943) seit er fan bitinken to wêzen, dat Gabbema de Boalserter dichter de tekst biskikt hat.

Kramer freget him ek jit ôf, oft Gysbert faeks brûkme makke hat fan in Hollânske oersetting fan it *Discours*. Ik haw dêr om socht, mar koe sa'n ien net op it spoar komme; ik wol net leauwe dat fan dat stik, grif net it meast bikende fan de learde Frânske Hugenoat, yn Gysberts dagen in Hollânske oersetting bistie. Wol wie der in Ingelske oersetting fan it *Discours*, fan nimmen minder as de grevinne fan Pembroke, de suster fan Sir Philip Sidney, 'le plus accomply gentilhomme d'Angleterre', dy't in sib freon west hat fan Philippe de Mornay, Seigneur Du Plessis-Mary (1549-1623). De heech bijeftige Frânskman wie yn 'e snorje fan de Bartoloméusnacht nei Ingelân útwykt en dêr tige hoask ûntfongen. Sydney Lee seit yn *The French Renaissance in England* (Oxf. 1910) : 'It was Sidney's ambition to introduce to his fellow countrymen in their own language Du Plessis's authoritative and animated statement of the Huguenot beliefs. The design was not completed at the time of Sidney's premature death, but it was carried out, by way of tribute to his memory by two near friends and fellow workers. They succeeded in placing at the disposal of the Elizabethan public admirable renderings of Duplessis's chief endeavours in Protestant theology' (s. 312).

Om de oantins fan har broer to earjen, dy't sa't wy witte by Sutfen deadlik woune waerd, sette Mary Herbert, grevinne fan Pembroke, it *Discours de la Vie et de la Mort* oer. Gysbert hat dus fan it yn 1593 útkommen wurk, dat yn 1600 jitrisk printe waerd, profitearje kind, mar oft er it kend hat is fansels de frage. De oersetting waerd tige priizge yn syn tiid. Gabriel Harvey neamde him 'a restorative electuary of gems'. Wol hwat oerdreaun miskien, mar de grevinne wie ek in patronesse fan kunstners, in frou, dy't mei forskate 'men of letters' yn kontakt stie. Hja wurdt ús ek tekene as in tige fromme siel. Mei har broer Philip hat hja ek de psalmen oerset. Dat wurk is pas yn 1829 útjown, mar dat hjasels der wearde oan hechte soe bliken dwaen kinne út in print fan Simon van de Passe, dêr 't hja op

stiet mei it psalmboek yn 'e hân. De grevinne, dy't ta de hege adel hearde, wie yn hiele Ingelân, en faeks ek dêrbûten, bikend. Queen Bess en Jacob I hawwe by har útfanhûze; hja wie in ûntwikkele, talintrike en boppe al deuchdsume frou. Biierdige yn Salisbury Cathedral waerd har oantinken eare troch in grêfskrift, dat oan Ben Jonson taskreaun is en sa rint:

Underneath this marble hearse
Lies the subject of all verse;
Sydney's sister, Pembroke's mother.
Death! ere thou hast slain another
Wise and fair and good as she,
Time shall throw a dart on thee.

Wise and fair and good? Mar neffens de goede, âlde Victoriaenske mjitstêven dochs net sa botte goed miskien. Of hat it mar in praetsje west hwat John Aubrey yn syn Brief Lives fan har fortelt? Hy skriuwt fan de froede oersetster fan de psalmen:

'She was very salacious; and she had a contrivance that in the spring of the years when the stallions were to leap the mares, they were to be brought before such a part of the house, where she had a vidette to look on them, and please herself with their sport; and then she would act the like sport herself with her stallions'.

Mei de kûtsiers, de stalfeinten, de koks, of de letterkundigen, dy't hja biskerme? Hwa sil it sizze, en it docht der winliks ek net ta. As it wier is en der sil dochs wol hwat fan oan wêze, dan hat Mary Pembroke al in nuver fûgeltsje west. It portret fan Simon van de Passe, it portret fan de fromme psalmdichteresse, sjogge wy dan al hwat mei oare eagen. En it slimme is, dat wy ek it froede byld fan Matthys Harings begjinne to wantrouwen. Soe Gysbert wier sa'n heechsteand, deuchdsum man west hawwe, as wy altiten leaud hawwe?

Om op it *Discours* werom to kommen, der hawwe mear biwurkingen yn frjemde talen west, dy't Gysbert rieplachtsje kind hat: yn 1585 is der in latynske, yn 1590 in dûtske oersetting fan útkommen, elk foar oar yn Frankfort en Bazel.

Du Plessis, dy't wol de paus fan de Hugenoaten neamd is, wie yn 1623 forstoarn, mar dêrnei net yn it forjitboek rekke. Mennich roomsk skriuwer fielde nei syn dea jít oanstriid om mei him to polemisearjen. Wer freegjende nei de datearring fan Gysberts wurkstik bitinke wy dat yn febrewaris 1656 syn *Suwnerlinge forhanlinge* klear wie. Is it nou net opfallend, dat in pear jier earder jít in mânsk boek útkommen wie, dat by de striidbere theologoch en warbere literator Du Plessis-Mornay stilstie? Ik bidoel de libbensbiskriuwing fan David de Licques: *Histoire de la vie de messire Philippe de Mornay, seigneur Du Plessis-Marly*, dy't yn 1647 útkaem, net yn Parys, it yntellektuële sintrum fan Frankryk, mar yn Nederlân, yn Leijen. En der is noch hwat to neamen. Wy witte dat Gysbert Japiks yn syn librije it troch Lucas de Heere oersette *Traité de l'Eglise*¹ stean hie. It boek wurdt troch Prof. E. Galama (sjoch syn *Lijst der boeken van Gysbert Japiks*, yn: *It Beaken* XV, 1953, s. 124 ff.) biskreaun as neikomt:

Tractaet Ofte Handelinghe van de Kercke: daer in gheleerdelick ende treffelick ghedisputeert wordt op alle de bysonderste questien die in onse tijden hebben opghe-

worpen gheweest. Eerst in Francoys ende Latin ghemaeckt by P. van Mornay, Heer van Plessis, Marlijn, etc. Ende nu ouergestelt in Nederlandtsche sprake ende verciert met een Tafele, om alle bysondere pointen ende materien te vinden, door L D'Heere. Thantwerpen, By Jaspas Troyens op de Catteveste inden tennen pot 1580.

Sa't wy sjogge is it boek yn 1580, twa jier nei it útkommen fan de Frânske útjefte yn de Skeldestêd printe en it is bêst mûglik dat Gysbert, sa't Galama oannimt, it yn syn kast stean hie. Mar soe it net earder in oare printinge west hawwe, de jongere printinge dy't van der Aa yn it *Biografisch Woordenboek der Nederlanden* neamt? Hy hat it oer in Amsterdamske útjefte út 1652 - en as dy opjefte strykt mei de wierheit, hawwe wy dêrmei tocht my in net ûnbilangryk feit efterhelle.

Mar wy binne der mei dy twa titels, dy't ús sjen litte dat Philippe de Mornay yn 'e midden fan de 17de ieu jit in aktueel skriuwer wie, noch net. Yn 'e *Nouvelle Biographie Générale*, t. 36 (Paris, 1859) lêze wy dat yn 1652 to Amsterdam ek jit it tredde en fjirde diel fan De Mornay syn tinkskriften² útkamen. It liket grif net ûnwierskynlik dat Gysbert ien of mear fan dy boeken, dy't fan Hollânske parsen kamen en it oantinken oan de foarstrider fan it Frânske protestantisme libben hâldden, kend hat. En mûglik hat er ek it folgjende wurk ûnder 'e eagen hawn dat allyksa yn 'e *Nouvelle Biographie Générale* registrearre is en de titel hat: *Testament, Codicile et dernières heures de P. de Mornay, auxquelles a été joint son Traité de la Vie et de la Mort, ses larmes sur la mort de son fils unique et le Discours de la mort de dame Charlotte Arbaleste, son épouse*. Dat testamint wie printe yn La Forest 1624, mar ús boarne neamt ek in printinge La Haye 1656. Nou moatte wy fansels foarsichtich wêze. Hat dy lêste printinge der yndie west en is dy hjir to lânne útkommen? Men twivelet in bytsje. Raoul Patry neamt him yn syn mânske libbensbiskriuwing fan Philippe de Mornay net³. Mar oan 'e oare kant binne de bruorren Firmin posityf en ik soe dêrom tonearsten oan dy printinge fêsthâlde wolle, namsto mear om't Patry, sa't liket, net al to folle wurk makke hat fan de bibliografy fan syn helt. Mar as wy oan it bistean fan sa'n útjefte fêsthâlde, leit it dan net foar de hân om oan to nimmen dat er dy as basistekst brûkt hat? Dat liket yndie alle eigenskip to hawwen, oant wy de datum fan it achttjinde brief, 4 febrewaris 1656, achtslagge. Wy moatte dan wol oannimme, dat it *Testament* al tige ier yn 1656 útkommen en fuort dêrnei Gysbert yn 'e hannen fallen is. Yn dat gefal soe de oersetting wol slim hastich ta stân kommen wêze. As Gysbert dy útjefte net sjoen hat, moat er de edysje Lausanne 1578 fan it *Discours* òf de útjeften Par. 1580, S. pl. 1585, Par. 1585, òf oars de *Testament*-edysje fan 1624 brûkt hawwe. It is yn alle gefallen nijsgjirrich dat in Frânske útjefte fan it *Discours* èn in Fryske oersetting dêrfan itselde jiers neamd wurde.

In ding dat de ûndersikers ek omtinken jown hat is Gysberts biwearing dat er it *Discours* forfryske hat om him neijer oan Simen Gabbes to `fiterknotsjen'. Yn dit stik fan saken kinne wy wize op in parallel: Petrarca hie syn Latynske oersetting fan in novelle út de *Decamerone* ek út freonskip foar Giovanni Boccaccio makke. Soene wy hjir miskien mei in soarte fan topos to meitsjen hawwe? Mar yn Gysberts gefal sil dit yn alle gefallen gjin holle frase west hawwe. Hy wie ommers sljocht mei syn jonge freon.

G. N. Visser

Noaten

1. Traité de l'Eglise, où l'on traite des principales questions qui ont été mues sur ce point en nostre temps, Londres 1578.
2. Mémoires de messire Philippes de Mornay, seigneur du Plessis-Marli, contenant divers discours, instructions, lettres et dépesches par lui dressées, ou escrites aux rois, reines, princes, princesses, seigneurs et plusieurs grands personnages de la chrestienté depuis l'an 1572 jusqu'à l'an 1589, ensemble quelques lettres des dessus dits au dit sieur du Plessis. Ier et Iie vol. La Forest 1624, 1625, IIIe et IVe, Amsterdam 1652.
3. Raoul Patry, Philippe du Plessis-Mornay, un huguenot homme d'Etat, (1549-1623), Paris (Librairie Fischbacher) 1933.